

Új utakon az egészség történései

Orvostörténeti Közlemények (Communicationes de Historia Artis Medicinae) (2006) 3–4. sz. Főszerk.: Kapronczay Károly. Szerk.: Kapronczay Katalin, Magyar László András, Rákóczi Katalin, Varga Benedek. A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, a Magyar Orvostörténelmi Társaság és a MTA Orvostörténeti Munkabizottsága kiadványa

A SEMMELWEIS ORVOSTÖRTÉNETI MÚZEUM, KÖNYVTÁR ÉS LEVÉLTÁR nemcsak tárhelye a magyarországi gyógyítás emlékeinek, hanem az orvostörténeti kutatás központja is. Az eredmények közlésének legfontosabb fóruma a múzeum kiadásában megjelenő *Orvostörténeti Közlemények*, melynek vaskos számai közül a legutóbbit ismertetem.

A szerkesztők érezhetően törekszenek arra, hogy a szűk szakmai közösséghez nem tartozók is találjanak a lapban olvasnivalót, hisz rendre az egészségügyi kérdéseket tágabb társadalmi kontextusukban bemutató munkákat adnak közre. A szerzők között humán- és reáltudományokat művelő is akad: muzeológus, (művészet)történész, geológus, gyógyszerész vagy éppen praktizáló orvos. A sokrétűségnek azonban másképp is jelentést adhatunk. A múzeum köré csoportosuló kutatók ugyanis újabb és újabb, hol sikertült, hol sikerületlen kísérletet tesznek arra, hogy szabaduljanak a diszciplína néhány egyre kevésbé vállalható konvenciójától, és az orvostörténetet Magyarországon is az egészség, mi több a test elismert, ön-reflexív, multidiszciplináris társadalomtudományává alakítsák. Egyfelől az orvosi történetbúvárlás – különben tiszteletreméltó, ám sokszor roppant elfogult – amatőrismusától kívánnak elszakadni, mert az inkább terepe a tisztelet kifejezésének és az érdekességek gyűjtésének, mintsem a történeti elemzésnek. Másfelől elutasítják azt a lehetőséget, hogy az egészség feletti örökös múltját egy whig szemléletű tudománytörténeti keretben interpretálják, vagyis a régi gyógyítást úgy ítélik meg (pontosabban el), hogy a jelen orvostudományát a haladás végpontjára helyezik.

De mindjárt finomítanom kell előző megállapításomat, mert Fazekas Tamás áttekintése a Wolff-Parkinson-White szindrómáról a gyógyítás tudományának és a betegségek kezelésének bizonyos kumuláló tulajdonságára hívja fel a figyelmet. Mert amíg a történettudomány kérdései folyton változnak, koronként más és más igazolja a historikus működésének szükségességét, addig az orvoslásban a cél mindig ugyanaz: a beteg gyógyulása, és csakis az ehhez vezető utak változásáról beszélhetünk, azaz hiába vannak paradigmaváltások az orvostudományban, a gyakorló orvos mégis mindenkor ugyanabba az irányba tart. A szerző a hirtelen keletkező, nagy pulzusszámmal, szívdobogásérzéssel és halálfélelemmel járó betegségről szóló leírások egyetemes és hazai történetét tekinti át kétszáz évre visszamenőleg, valamint a betegség kezelésében újat hozó orvosok tevékenységét ismerteti.

Az orvosképzés szociológiai vizsgálatára törekszik Constance E. Putnam. *Reform és innováció* című cikkében a 20. századi Egyesült Államok esetét elemzi: 125 akkreditált egyetem közül hat intézmény képzésének és pedagógiai programjának

alakulását kíséri figyelemmel. Az ország különböző pontjain elhelyezkedő intézeteket vizsgál, ezek közül három magánkézben van, három pedig állami fenntartású, vannak köztük új alapításúak és évszázados hagyományokkal rendelkezők egyaránt. Elemzésében elsősorban az 1960 és 1980 közötti változásokra összpontosít: ekkor duplázódott meg ugyanis mind az egyetemek száma, mind a hallgatói létszám. Ebben a korszakban az egyetemek ethosza is megváltozott: a kurrikulumokban számos művészi és emberi beleérző képességet fejlesztő kurzus jelent meg, gyengült a faji és nemi diszkrimináció. Mivel az orvosképző tantervek az Egyesült Államokban nem egységesek, folyamatos vita folyik arról, hogy elsősorban orvostudósokat vagy gyakorló gyógyítókat képezzenek-e. A tanulmányok időtartama is egyetemről egyetemre változik, legkevesebb hat, legfeljebb kilenc év kell az orvostudományi diploma megszerzéséhez. Putnam szerint az Egyesült Államok orvostudományi oktatása ma jó úton halad.

Kölnei Livia a magyarországi alternatív orvoslás kezdeteit az *Orvosi Tár* 1831–1848 között megjelent cikkeinek elemzésével mutatja be. A Bugát Pál által szerkesztett lap volt az első magyar nyelvű orvosi szakfolyóirat, szerzőgárdája akadémiai körökből verbuválódott. A tudományosságot képviselő szerzők válasza a külső kihívásokra a teljes elutasítástól, a főbb eredmények elismeréséig, ezek megfelelő, azaz tudományos felügyelet melletti alkalmazásának elfogadásáig változott. Az *Orvosi Tár* kritikai tevékenységének tétje nem is az volt igazán, hogy melyik alternatív irányzat veti meg a lábát a magyarországi tudományos gyógyításban, hanem inkább az, hogy melyik tekintendő elég jelentősnek ahhoz, hogy módszereit ismertessék, kritizálják, netalán megvédjék követőit. Kölnei összesen tizenegy kisebb-nagyobb „iskola” tárgyalását mutatja ki. Az egészségügyi intézményrendszer 1848. évi átalakítása világított rá, hogy a népesség nagyobbik része még mindig nem a nemzeti szintű standardok alapján képzett, diplomás orvosok szakértelmében bízott, hanem a mikroközösségek változatos szempontjai szerint kiválasztott gyógyítók látták el őket. A népi gyógyászat hagyományai és módszerei természetesen a szakképzett orvosok számára sem voltak ismeretlenek, sőt olykor alkalmaztak is ilyen eljárásokat. A 19. század kezdeti éveiben viszont rövid idő alatt több újszerű, elsősorban német és francia területről érkező alternatív gyógymód jelent meg Magyarországon, de akadt Skóciából érkező eljárás is. Az *Orvosi Tár* a legtöbbit a hasonszenvi gyógymóddal és a vízgyógyászattal foglalkozott. E két módszert hamarosan tekintélyes orvosok vallották magukénak, a korszak végére pedig már a homeopátia intézményesülését is regisztrálhatjuk: egyetemi tanszéket kapott. A „szelíd gyógymódként” emlegetett homeopátiát ugyan a szakmabeliek csupán tüneti orvoslásnak tekintették, a hasonszenvi eljárások népszerűsége vitathatatlan volt. Míg ugyanis a „hagyományos” orvosokat a páciensek gyakran azonosították az általuk okozott fájdalommal (gyakran alkalmaztak például hánytatót, érvágást, hashajtást), addig a homeopáták érvényesülésének záloga módszereik fájdalommentessége volt. A vízgyógyászat más utat járt be, mivel a praktizáló orvosok gyakorlatában már komoly hagyományai voltak. Ezt a gyógymódot a tudomány tehát kezdetektől fogva méltónak találta a továbbfejlesztésre, de mégsem volt képes olyanformán intézményesülni, mint a homeopátia. Kölnei megmutatja, hogy az

akadémiai körök jellemzően nem az alternatív irányzatok tiltásával próbálkoztak, hanem úgy gondolták, hogy a felesleges hírverés helyett célszerűbb kivárni a pusztán divathullámnak tekintett felbuzdulások elülését. A szakma alternatív orvoslásról kialakult képzeiteinek analízisét a szerző további források feltárásával tervezi folytatni.

A hódmezővásárhelyi társadalmat rendkívül sokoldalúan megközelítő kutatásokat végző Szentí Tibor ezúttal a város 1918–1950 közötti egészségügyi történetét követi végig aprólékos pontossággal. A város egészségügyének első világháború utáni átalakulását vizsgálva a hatékony járványügyi intézkedéseket, a szervezeti átalakításokat, a személyi állomány tudatos kiválogatását és az utánpótlásképzés beindulását regisztrálja. A második világháború kihívásainak – sebesültkezelés, járványveszély – megválaszolása után a vásárhelyi egészségügy (is) szigorú állami felügyelet mellett konszolidálódott, és ezzel párhuzamosan csökkent az ügykezelés hatékonysága: a „WC-ügyekkel” például minisztériumi szinten foglalkoztak.

Apáthy István ugyan sohasem került be a 19. századi magyar irodalmi kánonba, a tárcákat, novellákat jegyző orvos és neves közéleti személyiség mégis izgalmas kutatási téma annak, aki az orvostudomány és a művészetek összekapcsolódásának története iránt érdeklődik. Szabó Katalin Apáthyról készült életrajzának célja éppen az, hogy kijelölje a tudós életében a művészet helyét. Az első pillantásra egymással összeférhetetlennek tűnő hajlamok Apáthyban egyszerre voltak jelen. A narratív formák elemzésére építő szerző végül a tudós Apáthy tevékenységét új megvilágításba helyezi azzal, hogy a szépíró Apáthy felől közelít hozzá.

A folyóirat *Közlemények* rovatában megismerkedhetünk például az Apenta keserűvíz felkutatásának történetével Dobos Irma jóvoltából. Debrődi Gábor *Mentés a síneken* című írása pedig a vasúti egészségügyi ellátás és katasztrófavédelem alakulásán vezeti végig az olvasót a magánvasút-társaságok dolgozóinak spontán akcióitól egészen a 20. századi hivatásos mentőalakulatok tevékenységéig. Az 1931-ben Matuska Szilveszter által okozott biatorbágyi tömegszerencsétlenséget – a jó forrásadottságok miatt – részletesen is elemzi.

E rovat közli továbbá Hansgeorg von Killyennek az erdélyi szász orvosok 1870–1936 közötti működéséről összegyűjtött adatait, valamint Kiss László írását, aki a 18. századi Rácz Sámuel által a nyirokkeringés kutatásában elért eredményeket méltatja, és Rácz *A physiologiának rövid summája* című munkájának újraolvasását és idézését ajánlja, „mert csak így kerülhet be a köztudatba, hogy a magyar orvostudomány már a kezdet kezdetén” ilyen teljesítményre volt képes. Kiss Gábor a honvédség, illetve a császári és királyi hadsereg egészségügyi szerveinek működését mutatja be a hadműveleti területen, az ellátási körzetben és a hátországbán az első világháború idején. Áttekinti az intézményrendszer átalakulását, a központi hatalom katonai orvoslással szemben támasztott elvárásait és az orvosi vizsgálatok tényleges gyakorlatát. A katonai egészségügyi hálózat zavartalan működésének fő biztosítékát a szerző az összeköttetést biztosító kórház- és betegszállító vonatok közlekedésében látja.

Az *Adattár* rovatban az 1945–2006 között megjelent magyar nyelvű orvos- és gyógyszerészettörténeti szakmunkák bibliográfiáját közli Péter H. Mária és Péter

Mihály. A vállficam kezeléstörténetének hazai vonatkozásaira mutat rá Pestessy József, amikor közreadja a 17. századi Pettényi Borbély Márton kéziratos „orvosló könyvének” idevágó részletét. Szállási Árpád gondozásában jelenik meg a protestáns Hatvani István 1782-ben kelt levele, amely a *Ratio Educationis* nyomán kiéleződő felekezeti szembenállás dokumentuma. Végezetül Hausel Sándornak az Orvostörténelmi Társaság ülésén elhangzott előadása kapott helyet a rovatban, amely az 1731-ben Nógrád megye főorvosává megválasztott gyógyító, Perliczi János Dániel pályáját és életkörülményeit mutatja be.

A szemlélő rovat érdekessége abban áll, hogy a szerkesztőség tudományos tájékozódására, szakmai preferenciáira utal. A tizenhét recenzió arról ad tehát hozzávetőleges képet, miféle látásmódokat, mely műveket tartja a folyóirat szerkesztőbizottsága figyelemre méltónak, illetve követendőnek. Az ismertetett termés komoly hányada kultúrtörténeti megközelítést alkalmazó munka, így kritikát olvashatunk a Deáky Zita és Krász Lilla tollából származó *A születés kultúrtörténete* című kötetéről, valamint megismerhetjük Forrai Judit művét a fogászat, illetve Karasszon Dénes gondolatait a magyar állatorvoslás kultúrtörténetéről. Nem hiányoznak az átfogó, szintetizáló jellegű alkotások sem: a magyar patológia történiáját, a sebészet múltját és a gyógyszerészettörténet témakörét feldolgozó többkötetes sorozatok egy-egy darbjáról is beszámoló recenziókat kapunk. Figyelemreméltó az antik orvoslással foglalkozó munkák gyakori felbukkanása is: Gradvohl Edina az 1-2. századi nőgyógyász és filozófus, Szóránosz munkásságát elemzi, míg a Karl-Heinz Leven szerkesztette *Antike Medizin. Ein Lexikon* az ókori gyógyításról felhalmozott tudást igyekszik összegezni. A bemutatott kötetek közt találunk egy német nyelvterületen megjelent Festschriftet is, amely Renate Witter-Sterzel születésének 60. évfordulójára rendezett szimpózium előadásait adja közre, magyarítva *Orvoslás, történelem és társadalmi nem. Azonosságok és különbözőségek testtörténeti újraalkotása* címen. A közeljövőben talán a magyar tudományos életben is sokasodnak a hasonló, vagyis a testtel és a nemi identitás történetével foglalkozó társadalom- és orvostudományi tanulmányok, illetőleg az olyan kezdeményezések, amelyek nemcsak lehetővé, hanem kötelezővé is teszik a (társadalom)történet-írás és az orvostörténet közötti párbeszédet.

Cserpes Tünde